

A bukovinai magyarok hazatérése

(részlet)

(1944. Pütkösöd)

Egész héten, s biztosan előtte és és utána es szüntelen végeláthatatlan sorokba jöttek a menekülők lovas kocsikkal. Ekkor arra gondoltam ezek a szerencsétlen népek akiket ez az áldatlan háború ki űzött a hajlékukból vajjon meddig kell bűjdosniok míg otthonra találhatnak. És eszembe jutott hogy vajjon mi is nem jutunk-e erre sors(r)a. De megbíztattam magam hogy erre sorsra nem juthatunk mert mi itthon vagyunk nem idegenbe. Azomba csalódtam rövid üdő múlva nekünk es bűjdosni kellett. De addig reménykedtünk hátha megkímél a gondviselés, egy újabb romlástól. Ez a reménység adta azt az erőt hogy utolsó napig szorgalmasan dolgoztunk a földeken. Kapáltunk, arattunk, be takarítottunk minden termést Ebbe az esztendőbe jó termés volt. Három kh. földön búzából termett 62 mázsa. Zab 15 mázsa, Bükköny 18 mázsa. Kukoricza tíz szekervel volt haza víve és még több mint öt szekervel le szedve a földön volt maradvány. Napra forgó 17 mázsa. Azután burgonya, takarmányrépa, lucerna. 1944. Október 5-én az éjjeli örök kopogtak bé az ablakon éjjel után, hogy készüljünk fel mert menekülni kell. Ez a kétségbe ejtő hír ki rekesztette az eszünköt. Jaj most mit csináljunk? Mindenünk ott maradt csak a pusztá életünket mentettük. Nagy szorongással s búval neki fogtunk pakolni de mit lehet egy egylovas szekerre fel rakni a kilencz tagú család mellé egy kevés gúnyát felvevőt, s ágyi gúnyát, de még annak se volt hely. A feleségem sietséggel neki fogott hogy kenyeret süssön, azt hitte hogy talán lesz annyi üdönk hogy meg tudjuk várni amíg a kenyér ki sül. De éppen a mikor bé vette a kemencébe akkor jött a parancs indulni kell a tészta a kemencébe maradt. És mű el indultunk megismételni a Mádéfalvi menekülést. Három négy km-t haladtunk a falutól, ott megállított a bánáti sováb menekülők végeláthatatlan hosszú kocsí sora a mely négy sorba el foglalta az egész széles út testet. Nem engedték hogy mű közikbe keveredjünk. Ott álltunk egész estig.

Hozzánk jött Németh Kálmán plébános és azt mondta, hogy mindenki menjen vissza a falujába nem kell menekülni. Ez a hír meg örvendeztetett és siettünk haza. Hogy a fel dült házat rendbe tegyük és az állatokat és baromfit meg etessük.

Szereda napján volt ez a menekülési indítás. Csütörtökön pénteken még a mezei munkát bé takarodást végeztük többet nem gondoltunk menekülésre, bár a Bánáti sovábok végeláthatatlan sorba folytak szekerekkel traktorokkal és autókkal Németszág felé. De mű nem gondoltuk hogy még reánk es sor kerül. Október 7-én szombaton még el mentem Topolyára a malomba 5 mázsa búzát be cseréltem, nem es gondolva hogy azt a lisztet mások fogják megsütni és meg enni. Nyugodtan fel virradtunk vasárnapra Október 8-ikára.

Istensegítségből eljött László Antal plébános hogy misét mondjon az Istenvelünki híveknek. A pap mindig hozzánk szállott meg a kocsijával, mert én voltam sekrestyés harangozó és templom gondnok egy személyben. Éppen akartam harangozni a mikor telefonon parancs jött Kuláról a járási hivataltól hogy Istenvelünk kösség azonnal készüljön fel menekülésre. Erre a hírre elmaradt a szent mise és úgy fel kavarta rendet és csendet hogy teljes fejtelenség lett a kösségbe. Sírás futkosás pakolodás. Velünk meg ismétlődött az a helyzet hogy a kenyérünk újra a kemenczébe maradt mert a németek kizavartak a faluból több embert megverték a német katonák akik nem siettek el indulni.

Én es befogtam a lovamat az asszony az ágyi gunyából csak azt tudta fel pakolni ami jobb volt, a viselteseket ott hagytuk mert nem volt hova fel pakolni. A felvevő gunyát es csak javát. Mindenünk ott maradt amit hoztunk Bukovinából bútor, szerszám osztováta és minden ami egy gazdaságba szükség ott maradt és az a sok termény négy drb hízott disznó és sok baromfi lúdak, réczék, tyukok semmit se tudtunk el vinni ott maradt minden és nekünk menni kellett. Csak a lóval, tehenvel és egy üszővel indulunk a nagy világba. Ott maradt amit nehezen Bukovinából el hoztunk és amit Istenvelünkön szereztünk négy év alatt.

Megindult az Istenvelünki menekülő karaván Topolya felé nehezen haladtunk mert sok menekülő kocsi egy mástól nem tudott haladni közbe rengeteg nagy tömeg zsidót kísértek és a tisztok amíg a zsidók el vonultak le állították a szekereket. Végre megindultak a szekerek. Másnap reggel értünk Bajmokra. Mielőtt elhagytuk Bajsát, egyik szomszédom Gergely Tamás mivel negyed magával nem volt terű a szekeren, mű pedig tizen voltunk a mű szekerünkön édes anyámat a kicsi unokámmal Gyurkával felvette az ő szekereére és el hajtott előre. Bajmok végénél egy korcsmánál megálltak. Mikor mű oda értünk nem lehetett ott megállni tovább kellett hajtani Bajmoktól kb. két km re megálltunk etetni. Mellettünk haladtak a többi szekerek. Ahogy jöttek aszondja Bokros Joskáné Antal szaladjatok vissza a korcsomához mert a Tamás szekere felfordult és anyád és a kicsike erőst megütték magikot még a karjig es eltörött. Az asszony és én ész nélkül szaladtunk vissza. Igaz hogy a ló fel borította a szekeret és megütték magikot. Nem hagytam tovább ezen a szekeren. Elvittem a mű szekerünkhöz és többet nem bíztam másra. Megindultunk újra de olyan nagy volt a kocsik száma hogy négy öt sorba mentek a szekerek az úton. Meg közelítettük a Bajmok és Bácsalmás között levő trianoni határt ott légi támadást kaptunk és essze zsúfolódott a sok szekér. Nem lehetett menni se előre se vissza. Ebben a szorongatott helyzetbe elérkezett a feleségemnek a szülés ideje. Elképzelhető az a nagy bánat a mely engem el fogott. Most mit csináljak? Mezőségbe vagyunk nincs a közelbe egy hajlék Bácsalmás messze van, légi riadó van nem szabad mozogni. A feleségem irtózatoss kínokat szenved a gyermekek a szekeren. Hezza fogok le szedem a gyermekeket a szekertől félre viszem hogy ne hallgassák a jajgatást. Ekkor az egyik koma asszonyom azt mondja nekem menjek mert a harmadik szekeren van az Istensegítsi bábaasszony. Szerencsére meg es találtam oda hívtam és nem sokára megszületett a tizenkettedik gyermekünk aki a legnagyobb élet veszélyben érkezett, mert a hol el haladtunk mindenfelé szórták a repülők a bombát és gépfegyvereztek nem es említve hogy a Hajosi erdőbe a partizánok es meg támadtak. A bábasszony azt tanácsolta hogy ha be érünk a faluba egy háznál kérjük meg hogy engedjék meg a kicsikét megfürösztteni. Az első háznál meg próbálkoztam de nem hogy a fürösztést meg engedték volna, de még vizet se engedték meríteni a kútból a kaput bé zárták hogy ne mehessünk bé. Bácsalmáson es nagy fel fordulás volt onnat es menekülésre készen álltak. Nem tudtunk sehoh szállást kapni az út szélin megálltunk s ott virradtunk édes anyám és a gyermekek az út széli árokba feküdtek. A feleségem a kicsi újszülöttel a szekeren én meg a ló előtt ültem és ettettem.

Éjjel el szunnyadtam és arra ébredtem hogy szabad marhákat tereltek, és rá hajtották az árokba pihenő édes anyámra és a gyermekekre. A marhák reja tapostak édes anyám és gyermekekre akik fájdalmasan jajgattak mert kinek lábára kinek kezire vagy más tagjára tapostak reja. Ezzel újra többsült a kín és bánat. Bácsalmáson Bajára lettünk irányítva hogy ott kelünk át a Dunán és Dombóvár és Kaposváron szállásolnak el. De a Bajai hidat le foglalták a németek meg közel se eresztettek magyar menekültet. Akkor tovább irányítottak Kalocsára hogy ott komppal megyünk át a Dunántúlra azomba itt se sikerült ittes a németek dirigáltak. Mikor értünk Kalocsára nagy zápor esőt kaptunk meg ázott mindenünk. Úgy gondoltam hogy a beteg feleségemet a kicsikével bé viszem a kórházba és majd ha megállapodunk valahol majd vissza jövök értik. Azomba

ez se sikerült. A németek az orvosokat el vitték és nincs senki felelőse a kórháznak. Kalocsán a város szélén töltöttük az éjszakát és reggel megindultunk Dunaföldvár felé. Ez az útszakasz es erőt megviselt. Minden órában jöttek az oláh repülőök és gépfegyvereztek. Ilyenkor ott kellett hagyni a szekeret és háromszáz méternyire el kellett távolodni. Ilyenkor az egész család az én karomra került és el vinni a szekertől távol. És mikor megszűnt a támadás vissza hordani a szekerre. Sok légi támadás miatt nehezen haladtunk este későn értünk Dunaföldvárra. A mikor a hídra értünk újra légi támadást kaptunk szórták a bombát a hídra nem esett egy se mind a Dunába hullott. Duna földváron meg álltunk a piac téren és ott pihentettünk másnap 10 óráig. Nem volt semmi enni való a gyermekek éhesek voltak nem volt amit enni adni. Pénzünk volt de nem lehetett vásárolni sehol semmi ételmi szert se boltokba sem a gazdáknál a gazdáknál minden kaput be zártak hogy a menekülők bé ne mehessenek még vizet se engedtek az udvarokon levő kutakból meríteni. Dunaföldváron reggel aszondja a feleségem hogy valahol melegítsek vizet hogy a kicsikét megfűrösse. Sokat járkáltam de mindenütt a kapu zárva volt sehol se engedtek be sok járkálás után egy kaput találtam ami nem volt bé zárva. Oda bé mentem de meg es bántam. Egy hosszú vén asszony jött ki és mérgesen reám förmedt mit keresek? Erre mondom én: Mama legyen szüves egy kicsi meleg vizet adni hogy meg fűrösszék egy új szülött kicsikét. Erre olyan feleletet kaptam a vén asszonytól hogy még ma es elpirulok mikor eszembe jut. Azt mondta: az ő szavait idézem: „Miféle népek maguk hogy még a meneküléskor is gyermeket csinálnak? Nem szégyellik magukat? S még mondott csúnya szavakat de én siettem onnat hogy ne halljam tovább azt a becstelen szavait.

Vissza mentem a szekerhez s kérde az asszony hogy mért nem vittem vizet. Nem mondtam meg hogy le pirított egy vén asszony legalább ő ne sértődjék meg a sok szenvedés mellett. Azomba ott van a másik baj és szenvedés nem tudok enni adni a gyermekeknek és a családnak. Panaszodom komámuram János Jósának hogy az egész család éhes és nincs honnat venni legalább kenyeret. Aszondja a komám Jóska én otthon daráltattam volt kukoricát s adok abból főzzenek puliszkát. Adott es, de abba se volt köszönet a nyers kukorica lisztet bé tette a szekerem az ülés alá azon ültek négy öt nap az annyira meg dohosodott hogy messziről ment a bűze. De nagy úr az éhség gondoltam megpróbálom főzők puliszkát hátha meg lehet enni. Azomban Dunaföldváron nem volt mód főzésre mert indulni kellett. Helyet kellett adni a most érkező menekülőknek. Megindultunk éhesen. Én nem éreztem hogy éhes vagyok csak a gyermekeket sajnáltam mert még előtte való nap es alig ettek valamit és erőt éhesek voltak nem es szólva a gyermekágyas feleségemről aki kellett volna a kicsit szoptassa de nem volt a mitől teje legyen ő es éhezett és a kicsike es. Ilyen keserűséggel bújosodtunk jártuk a kalváriát szenvedett kicsi és nagy egy formán.

Dunaföldvártól kb. egy km-re újra légi támadást kaptunk, veszedelmesen gépfegyvereztek tizenkét ellenséges repülő. Az úton öt hat sorba hajtottak kocsikkal traktorokkal a Bánáti és Bácskai sovábok. A nagy légi támadásra nagy lett a bonyodalom. A kocsik végelláthatatlan sorba öt hat koci vagy traktor egymás mellett az egész út elfoglalva ha elől megálltak akkor meg kellett állni az egész sokaságnak. Az ellenséges repülőök dolgik végeztével el távoztak és megindult a menet. Az én szekerem előtt levő menekülőnek a lova megbokrosodott megállt én nem tudtam el kerülni mert nem volt hely, addig kellett ott várjak amíg az előttem levő szekér megindult. Amíg ott kellett várjak addig a magyar menekülők szekerai el haladtak és minden felől sovábok vettek körül. Az egyik sováb azt mondja nekem: Mit keresel te itt köztünk? Erre keserűemben azt válaszoltam: Biztos hogy nem titeket, hanem azokat a kikhez én tartozom. A sovábok erre kezdték gyalázni a magyarokat. Erre én es mondani kezdtem azt ami fáj. Ti sok haza áruló mért gyalázzátok azokat a kiknek a hazájába híztatok és gazdagodtatok amíg a haza fiai százezer számra kellett el bújosson idegenbe, ti meg bitangoltátok

tok a magyar földet szégyen és gyalázat. Erre több sováb vett körül és fel akarták borítani a szekereket. Egy el szaladt és hívott egy német tisztet hogy büntessen meg a mért én őket haza árulóknak neveztem és piszkoltam a németeket. Oda es jött egy fél üdős tiszt nem tudom hogy milyen rangu volt. Azt kérdezte mi baj van, németül. A sovábok még olyat es mondtak reám amit én nem mondtam. Egyszerre még tízen es vádoltak. Azomba a tiszt azt kérdezte hogy ki vagyok és mit keresek itt. A sovábok kórusba mondták ungar. A tiszt azt mondja nem azt kérdem hogy miféle náció, hanem azt hogy miért van itt erre egyik azt mondja hogy magyar menekülő. Erre azt kérdezi és ti? Mű es menekülők vagyunk. Nó ha ő es menekülő és ti is Mit akartok velem? Hadjatok békét neki. Így aztán fel hagytak rajtam, de bennem még jobban megerősítették a németek elleni gyűlöletet. Ezek után nemsokára az útunk el vállott a sováboktól. A magyarok Balaton felé a sovábok pedig Győr felé vonultak. Hogy megtisztultunk a sováboktól Cece kösség határában megállapodtunk. Este felé volt a lovak es fáradtak voltak meg kellett pihenni. Ekkor énes neki fogtam hogy abbol a dollott törökbuza lisztből puliszkát főzni. Kész lett a puliszka. A magyar köz mondás azt mondja hogy: legjóbb szakács az éhség. A velünk menekülő ovoné Sima Roza Budapesti leány es evett. Csudálkoztam hogy finyás úrileány létére, még dicsérte azt a jónak egyáltalán nem mondható dohos keserű puliszkát amit el fogyasztott. Másnap reggel be mentünk tolna megyei Cece kösségbe. Ott a piac téren megállott a menet hogy megetessük és megitassuk az állatokat. Ott újra légi támadást kaptunk onnan újra kellett menekülni. Minket Dunaföldváron Zala megyébe Pacsára irányítottak és azt az utat követtük. Simon-tornyát immá jól el haladtuk volt a mikor azt a hírt kaptuk hogy az Istensegitsiek forduljanak vissza mert más irányba kell menni. A Hadikiak és Andrásfalviak mentek előre és mű meg fordultunk és vissza mentünk Simontornyára. Ott érdeklődtünk hogy kinek a parancsára fordítottak vissza? Akkor kisült hogy egy fiatal ember aki vezetőnek szánta magát annak az ötlete hogy nem elégedett meg Dunaföldváron adott út irányon, Cecén valaki azt mondta hogy Győrbe menjünk. Ezt meg tudtuk hát a nagyobb része a menekülteknek nem volt hajlandó másfelé menni mint a hova irányítva voltunk. Így hát kétfelé szakadtunk egy része ment Győr felé s a többsége Zala felé. A családom es megoszlott Erzsí leányom a kis fiával és urával az apósáékkal mentek Győr felé és mű mentünk a meg adott irányba. Nyolcad napja hogy menekülünk Enying határába egy urasági majornál a kapuba áll két mienk fajta ember és egy úr. Mikor oda értünk azt mondja az uraság jó emberek ne menjenek tovább itt ebbe a gazdaságba húzzanak bé az állatokat etessék meg és a kinek nincs kenyere az itt kap lisztet és süthet. A mai napon Horthi Miklós fegyver szünetet kért az oroszoktól és itt várják meg hogy a tárgyalás mit eredményez.

Erre mind bé álltunk a nagy udvarra. A gyerekeket és asszonyokat bé rendezték a szobákba, a lovaknak szénát adtak a cselédek bőségesen. Az asszonyok neki fogtak kenyér sütéshez. Az úrnő megtudta hogy újszülöttünk van magához hivatta és ajándékot adott a kicsinek és a feleségemnek jobb enni valót. Az asszonyok egész éjjel sütték a kenyeret. Másnap reggel kíváncsian vártuk hogy mi lesz, vége lesz-e a háborúnak. Tíz órakor azt a hírt hallottuk hogy Szálasi nem engedte meg a fegyver szünetet Horthit el távolították és ő tovább folytassa a harcot. E hir után újra megindultunk a bujdosás útján. Elérkeztünk a Balaton terére. Utunk a Balaton mellett három napig tartott. Itt a lakosság adakozott a menekülteknek ételmet, kenyeret. Balatonszemesen mikor éppen bé értünk a kösségbe újra megtámadtak az oláh repülők iszonyatosan bombáztak és gépfegyvereztek le szedtem a családot a szekerről és egy ház mellé húzodtunk ott vártuk hogy minden pillanatba meghalunk. Ott mellettünk egy katolikus pap fohászodik: Uram Jézus könyörülj rajtunk! Mikor eltávoztak azok az átkozott repülők, kérdezi a pap (me glássa a feleségem karján a kicsi újszülöttet) ilyen kis gyermekük is van milyen időse? Mondom hogy most született a mióta menekülünk. Azt mondja akkor

nincs még megkeresztelve. Mondom hogy nincs, nem volt ahol megkeresztelni. Azt mondja a pap akkor jöjjenek gyorsan a templomba hogy megkereszteljem hogy ne-hogy keresztetelen meghaljon ebbe a veszedelmes üdőbe. Komaasszonyunk János Jósokáné a kereszt víz alá tartotta. A pap a kicsikét megajándékozta tíz pengővel hogy azt gyümölcsöztessük és ha megnő akkor legyen emlékaajándék. a harmadik éjjet Balatonkeresztúron töltöttük. Másnap este Sármedlőken háltunk és másnap Zalaapáti-
át el értünk Pacsára. A Pacsai járásbíróság minket 14 családot Nemesszentandrásra irányított a többieket Szentpeterúr Bucsuszentlászló Sándorháza és még a körülöttünk levő falukba szállásolták el. Ez a keserves menekülés 14 napig tartott Bácskától Zaláig. A Nemesszentandrasi kösségi előjáróság szeretettel fogadott és iparkodott hogy jó el bánásban részestüljünk. Azomban ingem ott es aza kellemetlen sors jutott hogy a családomban négy házhoz lett el osztva és a ló a szekervel az ötödik helyre reggelként szaladgáltam az egyik háztól a másikig hogy nem történt e valami baj a gyermekeim-mel két három nap így telt el de aztán el mentem a bíróhoz s kértem hogy a családomat vagy egybe rendeli vagy megyek tovább így aztán megvitatták a vezetők és adtak nekem egy üres házat a melynek a gazdája Sándor Jancsi Bucsuszentlászlón lakott és az itteni háza üresen állott. a rigó hegyen. Ott aztán el fért az egész család. És helye lett a lónak és tehennek és üszőnek amit magunkal hoztunk Bácskából. Október 22én értünk Szentandrásra ott nagyba folyt a be takarodás szüretelés sürgős munka volt mű es kivettük a munkából a részt meg a legkissebbes dolgozott úgy hogy elláttak elelemmel a kinek dolgoztunk én a lóval fuvaroztam és a család az összes ment szüretelni vagy a mi munka akadt. Lassan belé nyugodtunk volna a sorsba de egy hét mulva hogy oda érkezünk hát azt dobolják hogy a menekültek el kell hagyják a kösséget és kell menni német országba erre erőst fel háborodtam. Én nem megyek német országba még ha agyon lőnek es. Nekem elegendő volt a németekkel még a hiriket se akarom hallani nem hogy közékük menjek. De nem hagytak fel minden nap dobolták hogy a menekültek induljanak németországba a menekültek közül többen mentek volna es de én azt mondtam én nem mozdulok még egy lépést se. Azt mondták hogy itt hadszintér lesz azért kell el menni. De többszöri fel szollításra sem voltunk hajlandók németországba menni. Egy német tiszt el jött a mi lakásunkba mert megmondták hogy én lebeszélem még a többit es hogy ne menjünk semmi féle parancsra az országból ki. A tiszt egy magyarul beszélő sovábót hozott tolmácsnak. Hogy be lépet a házba azonnal adta a parancsot hogy készüljünk fel és induljunk németországba. A tolmács magyarra fordította hogy mit mond a tiszt. Erre én azt feleltem, nem megyünk sehova mű má menekültünk vagy ötszáz kmtert tovább nem megyünk. Azt mondja a tiszt itt harcok lesznek itt nem lehet maradni aki nem teljesíti a parancsot az agyon lesz löve. Erre a feleségem közbe szólt: Uram kilenczen vagyunk a családba én a kilencz golyo árát megfizetem hogy ne károsodjék németország, és lőjjenek le de még sem lépünk le a hazánk határáról. Erre a tiszt egyet káromkodott és el ment. Ezután nem kényszerítettek az indulásra azomba Németh Kálmán döntötte el azt a kérdést. Ugyanis Elment a legfőbb német parancsnokságához És azt kérdezte a leg magasabb rangu német vezetőt: Uram azt kérdem lehet e egy törzs népet erőszakkal németországba vinni a mely törzs szó szoros értelmében gyűlöli a németeket. És minden áron tiltakozik nem akar kimenni németországba. Erre a náci vezető haragosan megtiltotta a hajcsáraiknak senki idegen nációt ne vigyenek ki németországba. Így szabadultunk meg az el hurcolástól németországba. Azok pedig aki Györbe menekültek elvitték a leventéket es s a katona köteles férfiakat német országba, de mi akik Zala megyében voltunk a németországi el hurcolástól megmenekedtünk. De ki rendelték munkára ott a hely színen. A férfiakat erdőre fa vágni és hadi munkára még a gyermekeket asszonyokat és leányokat is. Minket a Szentandrasi menekült férfiakat a Peleskei erdőbe rendelték fa kitermelésre ott dolgoztunk egész télen a felszabadulásig. A felszabadítók

1945 Március 30-án értek Nemesszentandrásra Nagypéntek Március 30-ika. Délelőtt nyomasztó csend. Egyszer megszólaltak Szentmihály felé a fegyverek. Tudtuk hogy a németek húzodnak vissza. A kösségbe több autó meg állt a legénységgel és várták az újabb parancsot. A Sándorházára vezető uton zárt sorokba közeledtek a szovjet katonák. Erre a németek el menekültek de mű es kaptunk egy sor tüzet. A lövések elől mű es el húzodtunk a szomszéd Sabján István bácsi pincéjébe. Három család. Mikor megszűnt a lövés ki néztünk a pincéből és lássuk hogy az ajtó előtt áll két orosz katona. Meg kutattak minden helyet hogy nem rejtőzik e német katona.

Mikor minden helyet megvizsgáltak akkorra többen gyültek eszse. Mindenik a germánt kereste. A német keresésbe az egyik fiatal katona reja akadt egy kosár tojásra amit az egyik Hadiki menekült asszony Nagy Pálné gyűjtögetett munka fejében. A mikor a muszka testvér meglátta a sok tojást egyet rikkantott: „jeje” (tojás) ott hejbe meg ivott nyersen s a többit ide adta hogy csináljak rántottát. Jó mondom én csinállok az egészből de zsirt adjál. Nem akarta megérteni hogy mit kérek de aztán megértette hogy mászla. A „jabtvoj máty” keress! Erre gondoltam magamba nem haragítom meg magamra inkább ami nekünk van abból megcsinálom a rántottát. Elévettem egy 10 literes lábast oda tettem egy kg zsirt és azt a sok tojást mind megrántottam, körül ülték az edényt és kenyér nélkül mind meg ették a sok tojást. Kináltam kenyérral de nem fogadták el. Kenyér nélkül ették meg az egészet, és akkor kérték a bőrt. En mondtam nekem nincs borom. Hanem körülöttünk a rigó hegyen sok borospince állott és ott találtak eléget ittak amíg nekik tetszett és a többit el csapták a hördőből. Azomban az én jó szovjet katonáim nem elégedtek meg hogy ettek ittak hanem még fejérnép es kellett. A bőrt mérték nélkül itták és bőrok többnyire nőha direktermő volt s ez aztán teljesen megvadította. Jöttek és követelték tőlem hogy irányítsam olyan hejre a hól „bárisnyák” vannak. Ez volt nekem a legnagyobb írtózat. Mikor nekem ott van a feleségem három leányom. Mit csináljak hova rejtsem el. Mert ezek aztán nem néztek semmire. Valahogy elrejtettem akiket félteni kellett és a kicsikékkal magam maradtam. Izgatott voltam hogy nehogy meg leljék mert az összes csapat ami ott a kösségbe volt mind azután jártak. Másnap reggel csendesség volt ki mentem hogy a lovamnak enni adjak. A tehent és az üszőt be adtam a Bucsuszent Lászlói szerzeteseknek hogy a tejiért és a borjáért tartsák addig amíg haza tudom vinni a ló még meg volt amivel menekültünk a kösségbe fuvarozgattam abból édegetlünk a fuvarért senkitől nem vettem el pénzt csak ételmelet saját jó szántából amit akart adni. Nem alkudtam senkivel. Nagyszombaton reggel ki mentem hogy enni adjak a lónak hát nincs az istállóba a ló. Erőst megszomorodtam. Mi lesz velem ló nélkül evel a nagy családdal. Bémegyek és mondom az asszonynak hogy a lovat el vitték. Átol mentem a szomszédba hát uram, ott van a „Csinos” nevű lovam a kútághoz megkötvé előtte egy sütő teknő zabbal és még le es volt takarva pokrocival.

Megörvendtem de nem sokáig mert jött egy katona oda hozott egy beteg lovat és az enyémet el vitte. Antal fiam iskolás gyermek volt sirt hogy viszik a lovat a katona reja tartotta a golyó szórót hogy meg löje.

Erőst nagy volt a fejletlenség lövöldözések. Én a beteg lovat bé köttem az istállóba próbáltam hogy eszik-e de az nem evett csak hevert. Felvirradtunk 1945 húsvét napjára mély nyomot hagyott ez a húsvét az emlékezetembe. Amit láttam hallottam azt nem es lehet le írni. A Bucsuszentlászlói Ferenczes templom és zárda megvolt szállva szovjet katonákkal mise szolgálat nem volt. Húsvét másodnapján Szentandrásról elmentek a katonák csend volt a faluban a katonák meglöttek egy Tarkovits nevű Szentandrás gazdát, még péntek este és mivel most csend volt elmentünk a feleségemmel a temetésre a nagyobb leányom otthon maradt a gyermekekkel a temetésről haza menet hozzák nekem a hírt hogy szaladjak gyorsan mert egy sebesült tiszt Erzsi leányomat fegyverrel űzi. Meg es futamodtam hogy lássam mi van. Ott állott a kapu

előtt egy hintó abba két szürke ló mind a kettő sebesülve volt a lovak és a katonáknak kötés volt a fejükön. Mikor oda értem a ház elé akkor immá a harmadik lovat vették el tőlem és el mentek Sándorházára. Aztán későre elé került a leányunk és ő elmondta hogy hógy történt. Ahogy elmentünk hazulról ő neki fogott varrani. Egyszer csak a kapu előtt megállott egy hintó és le szállott eza két bé kötött fejű orosz katona bé mentek a szobába és az egyik szollott valamit oroszúl a másiknak és tojást kértek. A leányom megjédt és ki akart menni. Az ajtót meg nyitotta hogy ki lépjen és ekkor az egyik katona utánna kapott és megragadta a fején a fejkendő. A fejkendő az orosz kezibe maradt de a leányom ki szabadult és futott az útra és az uton előre a katonák utánna és kiabáltak utánna és golyó szóroval utánna löttek ekkor egy szakadékba bé ugrott a szakadék mély volt és a katonák tovább nem tudták üldözni és így boszuból elvitték a lovamot és hagytak helyette olyant hogy aztán azt nem vették el soha. Erzi leányom az ijedségen kívül nem sértődött nem lett komoly baj. Másnap a szovjet parancsnokság rendeletet adott ki hogy minden család fő köteles három napi élelemmel munkára jelentkezni.

Szigoru parancs volt aki nem jelentkezik mondja a parancs az főbe lesz löve. Másnap reggel öt kösség férfi népe gyülekezett a Bucsuszentlászlói kösség házánál Nemesszentandrásról, Sándorházáról, Kisbucsról, Hetésből és a Szentlászlóiak. Sokan voltunk nem tudtuk hogy hová visznek. Megindultunk. Szentivánra irányítottak. A németek fel robbantották a vasuti hidat és új hidat kellett csinálni a munkát szovjet szak katonák irányították. Ott alkalmunk volt meg látni hogy milyen nagy károkat csináltak a németek. De a három nap alatt az országúton végelláthatatlan sörba megszakitás nélkül folyt négyes sörba a foglyok serege. Három napi élelmet parancsoltak hogy vigyünk magunkal mikor el fogyott nem engedtek haza ugy kellett megszökni.

Az előbbi részletbe említettem hogy Erzi leányom a férjével és kis fiával Győr felé mentek az apossáékval. Hanem a németek onnat a férfiakat mind ki vitték német országba. Acstaszélyen Győr megyébe valami urasági cseléd házakba szállásolták be. Az Erzi anyosa a maga családjával bé húzodott a belső szobába és Erzi leányom az urával és a kis Gyurikával az elő szobába jutott hely az elő szobába nem volt tüzelő kémény zuzmarás télen a kicsike ugy ki hült hogy keze lába megbénult.

A drága nagymama el hagyta hogy tönkre menjen a másfél éves kicsi gyermek. És a mikor a németek bevonultatták a férfiakat, az én vöm levante volt, akkor a leányom elhozta a kicsi beteg gyermeket akit orvosi kezeléssel kezdtünk próbálkozni hogy valahogy hejre tudjuk szerezni az egészségét. De mivel nekünk es meg volt az a kicsike aki a menekülés közbe született el hoztam Erzit az anyósától hogy gondozza a kicsi beteg gyermeket. Bácskában az ovodában Teréz leányom volt az ovoda dajka. Azért az ovoné es velünk menekült, és mikor megállapodtunk Szent-Andráson ő elment haza Pestre ill Budára. Es kért hogy Terézt engedjem el hogy segítsen neki a holmija el szállításában nem akartam de addig könyörgött csak két három napra kell és ő vissza küldi azonnal. El engedtem fel utaztak a fő városba telt mult az üdő de Teréz leányom nem jött se három nap múlva de még három hét múlva se jött. Ez alatt az oroszok teljesen békerítették Budát aztán nem lehetett se ki se be így aztán minden reményünk szerte foszlott hogy még valaha meglássuk, ami igen elkésérített. Egy nap hírt kaptunk hogy a székely menekültek menjenek Tolna és Baranya megyébe.

Nekem nagy gond volt az utazás két beteg lóval, de nem lehetett el maradni a többiektől. Az indulás Április 28ikára Szombaton vólt tervezve. At előtti nap meg érkezett nagy örömünkre Teréz leányunk a három hónapos óstrom annyira le soványította hogy csak a csontja s a bőre maradt. Örvendtünk hogy még életbe megláttuk. Nem reméltük hogy még meglássuk. Most immá egybe volt a család nyugodttabban lettünk és Április 28án egy Szombati napon elindultunk új hazát keresni.

Nehezen haladtunk első sorba a lovak gyengesége miatt, másodsorban a németek minden hidat felrobbantottak és e miatt sokat késtünk. Estére Dióskálba értünk és ott meg kellett hálni, mivel üsmeretlen úton setétbe nem mehettünk mivel az utak es tönkre voltak téve. Másnap vasárnap estig elérkeztünk Simonyiba ott valami urasági majorba szálltunk meg. Itt igen veszélyes rőktönzött hidon mentünk át, hogy nem bíztam hogy élve átjutunk. Hétfőn Böhönyébe éjszakáztunk valami összelövöldözött rom házakba, Kedden Kaposváron az első szabad Majust ünneplő nép sokasága miatt csak a város mellék utcáin tudtunk el haladni. Este Taszáron egy urasági gazdaságba hálunk meg. Szeredán Dombóváron. A járás biroság Gyulajra irányított. Döbröközön megháltunk és Csütörtökön elmentünk Gyulajra de ott még azt se engedték meg hogy megpihenjünk. Innet vissza mentünk Kúrdra és ott meg hálunk és másnap megindultunk Bonyhádra. Mikor Kisvejkére értünk a Kisvejkei bíró azt mondta: jó emberek ne menjenek tovább.

Nekem telefonáltak a telepítési kormány biztosság hogy a menekülteket szállásoljam be ideiglenesen nem tudják olyan gyorsan le telepíteni az(t) utak szélin áll több száz szekér. Mútatott egy jó tágas gazdaságot hogy foglaljuk el a lovaknak van széna és a menekültek akiknek nincs enni valója mi adunk.

És két család fő holnap reggel menjen bé Bonyhádra csak úgy gyalog és ott majd meg mondják a tenni valokat. Szombaton reggel az volt a kérdés hogy ki lesz az a két család fő aki elmegy a telepítési kormány biztossághoz. Mindenki huzódott. Ferencz Antal és én mentünk el az akkor üsmeretlen Bonyhádra.

Ott azt kérdezték hogy van e jó helyünk ideiglenesen? Maradjunk ott addig amíg hely lesz számunkra es. Vissza mentünk és meg nyugtattuk a többieket hogy itt addig várunk amíg reánk kerül a sor. A körül levő falukba mindenütt voltak hónfoglalok még ott Kisvejkén es voltak egy néhány család Istensegitsi és Hadiki akik még mostes ott vannak az élők es az utodjaik. Mucsfán Andrásfalviak telepedtek meg, Aparon, és Hanton is. Tevelen, Kisdorogon, Bonyhádvarasdon, Zombán, Kétyen és több falvakba a Hadikfalviak. Bonyhádon, Majoson, Hőgyészen, Diósberénybe, Kalaznon, Varsádon az Istensegitsiek szállták meg. Azomba még sokan voltunk akiknek még nem volt helyük, és ezek közti tartoztunk mű es az a 14 család akik a Zalamegyei Nemesszent-andráson vészeltük át a felszabadulást.

Vasárnap többen el mentek szét nézni a falvakban és megkeresni a falusfeleket. Így tudtuk meg hogy a feleségem két asszony testvére Mucsfán települt le. Mucsfa Kisvejkétől kb. 3 km-re van. Át es jöttek Hétfőn hoztak enni valót és bőrt, és hivtak hogy menjünk át Mucsfára nézzük meg milyen házat kaptak. El es mentünk és mikor Mucsfára értünk hát szembe jő velünk Pék Gergé. Azt kiáltja felém bácsi jerünk vissza mert a telepítési kormány biztos úgy rendelkezett hogy foglaljuk el Nagyvejkét. Gyorsan fel kell fogni a lovakat és indulni kell, Nagyvejkére. Kisvejkétől kb 3 km re van. Azomban a nagy név nem igen illett e falura mert kisvejke kétszernél többvel nagyobb volt. nagyvejkénél. tiszta sováb falu egyetlen magyar lakossa sem volt. A házainak száma 120 volt templommal iskolával. A kösség vezetősége es rosszul beszélt magyarul. Mikor be értünk a faluba azt kérdeztük a kösségi bírót hol található. Az egyik házból kijött a bíró és ezzel fogadott: Emberek egy kicsit korán jöttek. Az üres házak még nincsenek leltározva. Máskülömben nem jól választottak ez a kösség Tolnának egyik legszegényebb kössége és a földjei soványak a földek minősége háromnál kezdődik első és másod osztályos földjei nincsenek. De most az elszállásolással csak úgy tudja megoldani hogy négy ház van leltározva és ebbe négy házba költözzenek bé s ha majd fel leltározzuk a többit akkor mindenkinek birtokába adjuk azt a házat a mely megfelel család szerint. Azomba a leltározással nem siettek s mi négy öt család egy háznál essze zsuffolva nem volt valami kellemes. Azért három nap után elmentem a bíróhoz és azt mondtam hogy a mennyiben nem tudnak minden családnak házat

adni akkor kénytelenek leszünk tovább menni oda ahol el tudnak rendezni. Erre aztán minden család házat kapott az szerént milyen nagy volt a családja. Én el kaptam az ötös számú házat.

Május 7 én láttuk meg Nagyvejkét másnap elmentem a faluba széjel nézni. A sovábok nem igen jó szemmel néztek de hát Istenem mű nem' tehetünk arról hogy Hitler háborut indított s elvesztette és most a folkbundisták es a mű sorsunkra juttak, hazátlanok lettek. Mert ha Hitler nem kezd háborut akkor Bácskából nem kellett volna menekülnünk. Megnéztem a falut és az egyik ember el beszélte hogy a sovábok a falut nem Nagyvejkének hanem Dajcseveg-nek és Kisvejkét azért ott magyarok es laktak Ungarise veg nek hívták. Mikor ezeket láttam és hallottam ugy tetszet hogy nem magyarországon hanem német ország közepén vagyunk. Mikor oda érkeztünk éppen keresztjáro napok voltak. El mentem a templomba hogy meg lássam a templomot és iskolát. A templom katolikus és az iskola es rom. kath. iskola. A Nagy vejkei plébános Sarlós György magyarosított nevü. A kántor tanító szintén magyarosított nevü németek voltak. A templom magasan állott a falu felett két oldalt lépcsők vezettek fel kb 50-60 lépcső fok az egyik oldalon. Mikor én fel mentem a templomhoz éppen akartak bé harangozni a templom előtt állott a pap és a kántor tanító a köszönésemet fogadták és kérdezgetni kezdtek hova valok vagyunk honnat jöttünk és hogy itt meg maradunk-e. Engem egy érdekes látvány foglalta le a figyelmemet. Ugyanis a templom ajtaja felett a templom építése romai számokkal így MDCCCLXXV. évben. Erről eszembe jutott hogy őseink ekkor települtek Bukovinába és Alapították Istensegitsét és Fogadjistent. Elgondolkoztam a múlt és a jelen üdökről. Amit őseink átszenvedtek a bujdosással és most amit mi élünk át. Akkor a németek foglalták el a magyarok helyét, most még a magyarok lépnek birtokába jogos tulajdonuknak. Azt hiszem hogy nem követünk el bünt ezzel. En mint keresztény ember szánom a kesergőket, de mint magyar ugy látom hogy ez az igazság. Mig külföldön több százezer magyar van távol a hazájától nem jöhet haza mert nincs helye a hazájában addig itt a magyar kenyéren el hizott sovábok fokszbundisták a magyar haza ellenségei lettek. Hát akkor ugy gondolom hogy ők es oda mennek a hol az ők szeretett fajtájuk van. Ne akarjanak a magyarok hazájából német országot csinálni. Azomba méges sajnálandók voltak a kitelepített családok akik egyiknapról a másikra mindenüktől megfosztva ki utasitva az órszágból. Ezt mű a székely települők akik a szülőföldjükről le kellett mondjanak és el bújdossanak, át éreztük és szántuk. Egyes családok köztük én es megszántuk a kitelepített családot be fogadtuk és helyet adtunk és élelmeztük. Emlékezve hogy mű es voltunk ebbe sorsba, de minket nem sajnált senki. Megtörtént a családi házak kiosztása. Es megalakult felsőbb rendeletre a földigénylő bizottság. A rendelet szerint minden telepes gazda a házához tartozó földeket kapta. Házaspárnak két kh. hold járt. és minden családtag után egy kh. Akinek nem futotta a családjának járo föld, a házhoz tartozó földekből, azt máshonnan pótolták, ahol több volt mint a mire szükség volt. Nagyvejkét az első települő 14 család foglalta el ezek a családok:Ferencz Antal, özv. Béres Gáspárné, Pék Gergely, Daradics Ignác, Palló János, Lovász Gáspár, Bokros árvák, Szöts Ambarus Kobor Béla, Fazekas Andrásné, Nagyfalusi Rudolfné Sánta József, öz Szentes Gergelyné és Én Gáspár Antal a családommal. Ezekből alakult a földigénylő bizottság ezek: Ferencz Antal, Pék Gergé, Sánta József, Győri nevü Bácskai és én. Azomba én láttam azt a felelőséges munkát lemondtam és a később jött telepesek Ambrus Domokos és fia Vilmos vették át az én tisztségemet. Akik nem félték a felelősségtől és kedvük szerint intézkedtek. Nem vádолоm de sok mindent tettek olyat aminek nem lett volna szabad meg tenni vagyis megtörténni.

Lassan be népesedet Nagyvejke. Jöttek akik később indulhattak Istensegitsi menekültek jöttek jó néhány család Déváról Keresztúrról és így betelt a falu telepesekkel de a svábok es ott maradtak. Egynehányat elvittek a faluból de a többség el hújtak a

kiszállításkor és itt maradtak és vissza szállingoztak mindenki a maga falujába és így megduplázódott a lakosság száma. A Nagyvejkéi határ gyenge minőségű volt csak harmad osztálynál kezdődött. Első és másodosztályu föld nem volt az egész határban. Így aztán a vissza térő sváboknak es enni kellett. De a sován földek termése nem volt elegendő a dupla lakosság el tartására.

Igy aztán mivel a sovábok es élni akartak rá kényszerültek a lopásra, ami aztán sok bajt hozott. Veszekedés még sokszor verekedésre es vetemedtek a Székely telepések a ki lakoltatott sovábokkal. Harag és gyűlölség mérgesedett el a telepések és a sovábok közt. Sovábok minden rosszat rá mondtak a székelyekre. Czigányoknak nevezték és dologtalanoknak, rablóknak és ami rosszat kitaláltak azt mind rá mondták a telepésekre. A sértések özöne nem csak a sováboktól hullott ránk hanem a benn születt magyarok is a sovábok pártján állottak és a haza térő székelyek ellen foglaltak állást és a sovábokat pártolták és a Székelyeket le nézték és a cigányokkal egy rangba sorolták. Ezért a székelyek erőst el voltak keseredve szinte megbánták hogy haza jöttek, nem gondolták hogy itthonn es ilyen sorsba részesülnek. Ott az oláhok „bangyele” (hazátlanoknak) nevezték és itt a hazába jövevény cigányoknak hívták a sovábok és sovábokat pártoló magyarok. Így hát a hazatérésünk öröme szomorúsággal vigyúlt. Így sokat bánkoddunk a mostoha sorsunkon. Nő de beláttuk hogy nincsen öröm ürom nélkül.

Szellemi találkozásaim Csanádi Imrével

Hetvenöt esztendővel ezelőtt, 1920. január 10-én Zámolyon született Csanádi Imre író, költő, szerkesztő, aki nem csak szépirodalommal, hanem a régi magyar irodalom és a magyar népköltészet kutatásával, kiadásával is foglalkozott.

Nevét először Zámolyon, kisiskolás koromban, 1958 táján Pozsgay Teréz tanító né-ninktől hallottam, aki a lakóhely-ismereti munkafüzet községünk híres szülőttei után érdeklődő rovatába ezt íratta velünk: Csanádi Imre költő, Csoóri Sándor költő. Az iskolából hazatérve szüleimtől érdeklődtem a két híres ember után. Csanádi Imréről édesapám elmondta, hogy házuk a református templom mellett van, a zámolyi iskolában, majd a fehérvári reálgimnáziumban tanult. A háborúban talán tüzértisztként vett részt, orosz hadifogságba került, ahonnan sok év múlva hazakerülve egy pesti könyvkiadónál helyezkedett el. Azt említette még édesapám, hogy mindkét költő gyakran hazalátogat szüleikhez, ha máskor nem, augusztus közepén, a Lőrinc-napi zámolyi búcsú alkalmával biztosan itthon lesznek, akkor meg is láthatom őket. Valóban, évenként kereszttül szinte valamennyi búcsúkor láttam is mindkettőjüket. Csanádi Imrét különösen gyakran, hiszen a búcsú színhelye a ma már emléktáblával megjelölt szülőháza előtt volt. Ott sorakoztak a bazáros sátrak, céllövöldék, forogtak a körhinták.

Már gyermekkoromban gyakran kértem Budapesten élő nővéremet, hogy hozza meg nekem Csanádi Imre vagy Csoóri Sándor verseskötönyvét. Az 1960-as években nővérem meg is ajándékozott egy Csoóri-kötettel, de Csanádi-könyvre nem akadt a pesti könyvesboltokban. Most már tudom, hogy Csanádi Imrének sokkal ritkábban jelentek meg a verseskötetei, mint Csoóri Sándornak. Általános iskolás éveimben rendre megvettem a Fejér megyei írók, költők *Pirkadás*, majd *Útközben* címmel kiadott antológiáit. Ezekben is örömmel bukkantam rá földijeim verseire. Nyolcadikosként, 1965-ben kaptam meg a *Mai magyar költők antológiáját*, amelyben számos Csanádi-és Csoóri verset olvashattam.

Fehérváron örömmel tapasztaltam, hogy iskolám, a József Attila Gimnázium, a Ciszterci Rend Szent István Gimnáziumának és a Magyar Királyi Állami Ybl Miklós Gimnáziumnak a jogutóda. Ilyenformán én tulajdonképpen ugyanabba a középiskolá-